

- при влаштуванні дитини в сім'ю патронатного вихователя її батьки не звільняються від обов'язку щодо утримання дитини;
- на період перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя за нею зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя;
- одночасно до сім'ї патронатного вихователя можуть бути влаштовані лише діти, які є між собою рідними братами та сестрами, або діти, які виховувалися в одній сім'ї.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-ІІ // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21. Ст. 135.
2. Про Порядок ведення службами у справах дітей обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах: наказ Міністерства соціальної політики України від 20.01.2014 № 27 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0216-14> (дата звернення: 06.12.2018).
3. Зілковська Л. М. Недоліки законодавства про патронат над дітьми та шляхи його вдосконалення // Держава і право. К., 2007. Вип. 38. С. 381–389.
4. Петрочко Ж. В. Теоретичні основи патронату над дітьми // Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2014. № 1. С. 88–89.

Reznik H. Features of the institute of patronatic education

The article investigates the institution of patronage education as a special form of education of the child for the period of overcoming it, its parents or other legal representatives of difficult life circumstances. The peculiarities of the upbringing of the child in the family of patron educator are singled out.

Keywords: family, children, patronage, patronage over children, patronage teacher, family patron educator.

ПРАВОВА ПРИРОДА ГРОШЕЙ

<https://doi.org/10.32849/2409-9201.2019.19.23>

Чаплян С. Є.,

аспірант НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Розглянуто основні характеристики грошей як об'єктів цивільних прав та їх співвідношення з іншими об'єктами. Зважаючи на специфічні особливості грошей, запропоновано кваліфікувати їх як особливий об'єкт цивільних прав.

Ключові слова: гроші; об'єкти цивільних прав.

Постановка проблеми. Інститут грошей є одним з найдавніших у цивільному праві, але одночасно – одним з найбільш динамічних в умовах сучасної економіки, що спричиняє трансформацію традиційного уявлення про гроші. Такі зміни не лише тягнуть за собою коригування класифікації грошових коштів, а й вимагають уточнення їх правової природи, оскільки усталені категорії і підходи вже не відповідають реаліям грошового обороту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців, від стародавніх часів і до сьогодні, присвячували свої роботи теоретичним розробкам природи грошей. Серед них виділимо фундаментальні роботи Аристотеля, К. Маркса, Г. Кнаппа, Л. А. Лунца, В. О. Лапача, Ф. Хайека, В. М. Усоскіна, М. Фрідмана [1–8]. Серед сучасних вчених вказана проблематика є предметом досліджень таких вчених, як: Ф. Мішкін, Г. Менк'ю, Н. М. Розанова, О. П. Підцерковний [9–12] та інші.

Метою статті є дослідження правової природи грошей та їх місця в системі об'єктів цивільних прав.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження склали, передусім, порівняльно-правовий метод та метод історичного аналізу в поєднанні з іншими методами наукових досліджень (індукції, дедукції, абстракції тощо).

Результати дослідження. Дискусія про місце грошей в системі об'єктів цивільних прав має давню історію, проте і до цього часу дане питання розглядається дослідниками абсолютно під різними кутами зору. Історично, протягом тисячоліть, в якості грошей використовувалися предмети матеріального світу, що зумовило традиційне «речове» їх сприйняття. Зазначену традицію успадкувало, зокрема, й українське законодавство, що прямо впливає зі змісту ст. 177, 718 Цивільного кодексу України [13]. Разом з тим поряд з традиційними грошима у матеріальній формі (готівкою) в сучасному

цивільному та господарському обороті використовуються гроші в нематеріальній формі, що, в першу чергу, стосується безготівкових грошей.

В Україні (як і в більшості країн світу) готівкові гроші існують у формі банкнот і монет, які як об'єкти цивільних прав являють собою рухомі та неподільні речі. І якщо рухомість у даному випадку видається властивістю цілком очевидною, то ситуація з неподільністю є складнішою. Відповідно до ст. 183 ЦК України подільною є річ, яку можна поділити без втрати її цільового призначення, натомість неподільна не може бути поділена без втрати її цільового призначення. Гроші можуть обмінюватися на більш дрібні (до мінімального номіналу), але якщо говорити не про обмін, а про фізичний поділ, то як банкноти, так і монети не можуть бути поділені без втрати їх призначення і, як наслідок, вартості. Фізичний поділ грошей у вигляді банкнот і монет матиме наслідком втрату ними своїх властивостей і фактичне вилучення їх з обігу, що, як видається, є прямим спростуванням віднесенню окремими науковцями грошей до речей подільних [14, с. 160]. Але якщо досліджувати питання в історичному контексті, можна побачити, що неподільність є фізичною властивістю саме банкнот і монет, але вона не впливає із внутрішньої природи грошей як таких. Приміром, гривні часів Давньої Русі цілком можливо було розрубати на визначені частини зі збереженням їх вартості у цих частинах. Таким чином, подільність та неподільність пов'язані, в першу чергу, з природою об'єктів, що використовуються в якості грошей, але не є наслідком внутрішньої природи самих грошей.

Споживність речей пов'язана з можливістю їх повторного використання. Враховуючи, що готівкові гроші призначені для багаторазового використання і зберігають свій первісний вигляд протягом тривалого часу, вони відносяться до неспоживних речей.

Правова природа безготівкових грошей є предметом запеклих дискусій. Узагальнюючи різні підходи, Ю. Ф. Дружиніна відмічає, що одна група дослідників вважає безготівкові кошти правами вимоги до банку; друга – що безготівкові грошові кошти є кредитними залишками на рахунках клієнтів у банках; третя розуміє під безготівковими грошима інформацію, на яку виникає право власності у клієнтів банку; четверта – що безготівкові гроші являють собою впорядковані законом і договором результати спеціальних математичних операцій (облікові записи), які дають певним суб'єктам право одержати в обмін на здійснення цих операцій певний об'єкт цивільних прав (річ, роботу, послугу тощо), не сплачуючи за нього готівкових грошей. До того ж більшість цивілістів, все ж таки, розглядає безготівкові гроші як права вимоги клієнтів до банків [15].

У процесі безготівкових розрахунків, зазначає В. В. Вітрянський, як засіб платежу використовується майно у формі права на гроші [16, с. 136]. М. І. Брагінський та В. В. Вітрянський кваліфікують готівкові гроші як визначені родовими ознаками заміні речі, а безготівкові – як зобов'язально-правові вимоги, наголошуючи при цьому, що навіть у тих випадках, коли йдеться про готівкові гроші, які в якості речей в принципі можуть бути об'єктом права власності, передача їх іншій особі з наділенням останньої правом розпорядження вказаними грошима (нехай із зобов'язанням повернення відповідної грошової суми, як це має місце, наприклад, у відносинах за договором позики) неодмінно означає, що гроші передані у власність цієї особи, оскільки використання грошей можливо лише шляхом їх споживання, тому особа, що використовує гроші, повинна мати право розпоряджатися ними, тобто бути їх власником [17, с. 180].

Дискутуючи із визначеною позицією, К. Т. Трофимов зазначає, що розміщення банком залучених коштів «від свого імені і за свій рахунок» не означає виникнення у банку права власності на залучені кошти. На його думку, банк у таких відносинах виступає не в ролі власника переданих йому грошей, а в ролі агента, якому делеговані функції управління грошима. Участь у господарському обороті «чужими» коштами від свого імені впливає із особливостей економічної природи банків як фінансових посередників. Сама постановка питання про природу безготівкових грошей викликана особливостями форми їх існування, але в якості саме грошей як готівкові, так і безготівкові гроші виконують абсолютно однакові економічні і юридичні функції. Готівкові кошти не мають специфічних економічних властивостей, відмінних від безготівкових. З точки зору права фізичні характеристики грошей (паперові, електронні, металеві) не мають принципового значення, оскільки зміст права власності на гроші (обсяг правомочностей власника) не залежить від їх фізичних характеристик. Безготівкові гроші, з точки зору своїх функцій, є такими самими грошима, як банкноти або монети [16, 139–140].

З К. Т. Трофимовим солідарні М. Олексіюк та І. Прокоп'єв, які підкреслюють: гроші клієнта, що обліковуються на поточному рахунку, ні за законом, ні за договором обслуговування банківського рахунку не є власністю банку. Зазначені автори також протиставляють природу коштів за договорами банківського рахунку та вкладу, оскільки останній, на відміну від першого, передбачає надання клієнтом банку позики шляхом передачі права власності на гроші [18, с. 14].

На думку Л. Єфімової, безготівкові гроші є фікцією готівкових грошей, так би мовити, квазіготівкою. Відповідно, правовідносини з приводу обороту безготівкових коштів регулюються тими ж самими нормами, що й готівкові розрахунки, за певними виключеннями, спеціально обумовленими законодавством. Безготівкові кошти можуть бути об'єктами права власності в силу юридичної фікції,

яка як прийом вказує на те, що між досліджуваним явищем і явищем, яке береться за основу, начебто немає різниці [19].

Розуміючи позицію кожного із названих дослідників, хотілося б звернутися до одного досить промовистого прикладу. Гроші – категорія не лише юридична, а й (а може, навіть, передусім) економічна. Якщо поглянути на безготівкові гроші з точки зору мікроекономіки і бухгалтерського обліку, в очі впадають такі особливості. Виходячи зі змісту Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [20], як готівкові, так і безготівкові кошти належать до оборотних активів і обліковуються в одному рядку активу балансу, код якого 1165. Натомість, якщо вважати безготівкові кошти зобов'язаннями банку перед клієнтом (в даному випадку підприємством), вони мали б обліковуватися як дебіторська заборгованість в рядку 1125, але цього не відбувається. В пасиві балансу грошові кошти відображаються як власний капітал, а не зобов'язання.

Згідно з ст. 1066 ЦК України за договором банківського рахунку банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами. Отже, з одного боку, банк отримує можливість використовувати кошти клієнта у банківських операціях від свого імені як власні грошові кошти, приміром, видавати за рахунок цих коштів кредити, а з іншого – власником грошей на банківському рахунку є не банк, а клієнт банку. Така ситуація найбільш відповідає інституту довірчої власності.

Визначення правової природи безготівкових грошей є наслідком традиційного уявлення про гроші як про речі: передаючи банку певну кількість речей, визначених родовими ознаками, їх власник одержує права вимоги до банку, зміст яких полягає у можливості безперешкодного використання дематеріалізованих грошових коштів, включаючи повернення їх у речову форму (готівку). Проте ця властивість – використовуватися в якості грошей, так би мовити, «грошовість» – не має нерозривного зв'язку з речовою формою вираження і не обумовлена самою природою грошей. По-перше, певні предмети (об'єкти матеріального світу) використовуються в якості грошей не в силу своїх природних властивостей, а в силу відповідного визнання державою чи суспільством. Монети є речами, але далеко не кожна монета визнається грошима (приміром, монети, які вийшли з обігу, залишаються монетами, але втрачають статус грошей). По-друге, не лише об'єкти матеріального світу можуть використовуватися в якості грошей, і це підтверджується окремими історичними прикладами, приміром, відома історія з так званими каменями Раї – величезними кам'яними брилами, які мешканці островів Яп у Тихому океані використовували в якості грошей. Каміні доставлялися на дерев'яних плотах з інших островів. Один з таких каменів начебто затонув, причому свідками цього була лише невелика група людей. І цей камінь за згодою громади було вирішено використовувати в розрахунках на рівні з іншими. Очевидно, що з правової точки зору в описаному випадку говорити про річ безглуздо: якщо річ фізично навіть існувала, вона була в будь-якому разі втрачена. І навіть використання механізму фікції (визнання неіснуючої речі такою, що існує) не спростовує того очевидного факту, що річ фізично відсутня і передати її неможливо. Фактично, під час розрахунків від особи до особи переходила не сама річ, а права на неї, причому за своїм змістом це були речові права на фіктивне майно, а не права вимоги, адже в описаній ситуації немає такого суб'єкта, до якого можна заявити вимогу. Таким чином, в наведеному прикладі роль засобу розрахунку виконували не конкретні предмети, а майнові права речового характеру. Іншим, вже сучасним, прикладом може стати запровадження центральними банками різних країн офіційних валют у формі криптоодиниць. Такі проекти існують у багатьох країнах, в тому числі в Україні [21]. Можна також припустити закріплення окремими країнами у не дуже віддаленому майбутньому статусу грошей за децентралізованими криптовалютами зразка Bitcoin, що також може стати додатковим доказом хибності співвідношення «гроші = речі».

Дану проблему можна також розглядати й під іншим кутом зору. Як вже зазначалося вище, чимало науковців заперечує наявність у власника грошових коштів на банківському рахунку речових прав на вказані кошти, обмежуючи його компетенцію в даному випадку виключно правом вимоги. Але навряд чи хтось заперечуватиме, що у випадку наявності тих самих грошей у готівковій формі власник матиме щодо них саме речові права. Проте так було не завжди. Як зазначає К. Т. Трофімов, такі відомі цивілісти, як Д. Мейєр та Г. Шершеневич розділяли монети і паперові банкноти (кредитні білети), наголошуючи, що паперові гроші набули цінності, не притаманної їм як речам. Тому монети розумілися як об'єкт права власності, а паперові гроші – як зобов'язання [16, с. 134]. Проте з часом паперові гроші втратили цю зобов'язальну складову і на сьогодні є повноцінними об'єктами речових прав. Таким чином, зміст прав на гроші може передбачати й права зобов'язального характеру, які, однак, не впливають з наряду форми існування грошових коштів чи природи об'єктів, що використовуються в якості грошей.

Звертаючи увагу на багатоманітність матеріальних і нематеріальних об'єктів, які на сучасному етапі виконують функції грошей, але при цьому мають «принципово різні модуси існування» і проявляють «лише функціональну подібність», В. О. Лапач заявляв про недоречність визначення правової природи грошей взагалі, а натомість про можливість визначення правової природи і відповідного їй правового режиму конкретного виду майнових благ, що виконує функції грошей. На його думку, поява безготівкових грошей призвела до «розщеплення» грошей на їх змістовну частину і матеріальний носій. Відповідно, оборотоздатність збереглася за обліково-вартісною частиною у вигляді певної інформації, і в цьому особливість функції обороту безготівкових грошей. Речове розуміння грошей, продовжує В. О. Лапач, на сьогодні вже є певним анахронізмом, що вимагає серйозного перегляду теоретичних підходів і, у певній частині, чинного законодавства. Гроші, безумовно, належать до майна, але не як різновид речей, а як цілком самостійні об'єкти цивільних прав, що мають свій власний юридичний статус [5]. Як наголошує К. Т. Трофімов, з точки зору права фізичні характеристики грошей (паперові, електронні, металеві тощо) не мають жодного значення. Зміст права власності на гроші (обсяг правомочностей власника) не залежить від фізичних характеристик, а об'єктом цивільного правовідношення є гроші незалежно від форми їх існування. «Не існує «різних видів» грошей, «самостійних об'єктів», родового поняття «гроші», існують просто гроші у двох формах: готівковій і безготівковій», причому обидві ці форми виконують абсолютно однакові економічні та юридичні функції [16, с. 140–141].

Дійсно, з точки зору правових та економічних наслідків немає принципової різниці, відбувається розрахунок у готівковій, чи безготівковій формі (якщо не брати до уваги адміністративні обмеження на проведення готівкових розрахунків). Немає різниці, в якій формі зберігати кошти – готівковій чи безготівковій (є відмінності у ризиках, але до функцій грошей вони не мають жодного стосунку). І так само безготівкові кошти на рівні з готівковими можуть виступати мірою вартості. Проте з точки зору об'єктної складової неможливо заплющити очі на очевидні відмінності різних об'єктів, що виконують функції грошей. Якщо готівкові кошти відповідають цивільно-правовій категорії речі, то зміст безготівкових грошей становлять майнові права, які не вичерпуються правами вимоги до банку, адже клієнт все ж таки формально не втрачає право власності на свої кошти, а безготівковий розрахунок за своїм змістом не є тотожним передачі права вимоги. В сучасному суспільстві речові права існують не лише у відношенні речей як предметів матеріального світу (наприклад, право власності на електроенергію). У разі передачі готівкових коштів до установи банку і зарахуванні їх на банківський рахунок право власності на них не втрачається. Свого часу Вищий господарський суд України недвозначно висловився з даного питання у постанові від 27 жовтня 2009 р. у справі № 34/6-56/36-09, зазначивши, що не банк, а саме клієнт банку «є власником грошових коштів на рахунку, яким він володіє» [22].

Те, що гроші можуть мати абсолютно різне втілення, є логічним наслідком використання в цій якості різних об'єктів. Проте, якщо відштовхуватися від самого змісту поняття «гроші», не є принциповим визначення того чи іншого об'єкта у статусі грошей, якщо він здатний забезпечити виконання основних функцій грошей. Є універсальна формула: все, що виступає в якості грошей, і є гроші [5]. Історія людства свідчить, що грошима потенційно може бути все, що може виступати засобом обміну, накопичення і збереження вартості, не виключаючи нематеріальні об'єкти. Якщо засіб розрахунку приймається учасниками обороту і має наслідком належне виконання зобов'язання, немає принципової різниці, чим є такий засіб: монетами, мушлями, коровами, майновими правами чи навіть об'єктом-фікцією. Напрошується висновок, що фізична форма не є визначальною для грошей, що гроші – це, в першу чергу, суть, а не форма.

Той факт, що функції грошей на сьогодні можуть виконувати абсолютно різні об'єкти цивільних прав, які мають різну правову природу, є свідченням відмінної правової природи власне грошей від тих об'єктів, що за певних умов наділяються статусом грошей. І так само це є свідченням різних правових режимів, що поширюються на одні й ті самі об'єкти як такі, і коли вони набувають статусу грошових одиниць. В зв'язку з цим, враховуючи зазначені особливості, пропозиція виокремити гроші в особливий клас об'єктів цивільних прав виглядає цілком обґрунтованою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аристотель. Политика. М.: Рипол Классик, 2010. 592 с.
2. Маркс К. Капітал. М.: Издательство политической литературы. 1969. 907 с.
3. Дубянский А. Н. Государственная теория денег Г. Кнаппа: история и современные перспективы. URL: <http://institutiones.com/personalities/2579-gosudarstvennaya-teoriya-deneg-knappa.html> (дата звернення: 10.12.2018).
4. Лунц Л. А. Деньги и денежные обязательства в гражданском праве. М.: Статут, 2004. 350 с.

5. Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика. 2004. URL: <http://www.allpravo.ru/library/doc99p0/instrum2232/item2249.html> (дата звернення: 10.12.2018).
6. Hayek F. A. Denationalisation of Money The Argement Refined. An Analysis of the Theory and Practice of Concurrent Currencies. Institute of Economic Affairs, London, 1990. 144 p.
7. Усоскин В. М. Теория денег. М.: Мысль, 1976. 228 с.
8. Friedman M. Quantity Theory of Money. URL: https://miltonfriedman.hoover.org/friedman_images/Collections/2016c21/Palgrave_1987_c.pdf (дата звернення: 10.12.2018).
9. Мишкин Ф. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков. М.: Аспект Пресс, 1999. 820 с.
10. Mankiw N. Gregory. Principles of Economics. Cengage Learning, Boston, USA. 864 p.
11. Розанова Н. М. Монетарная экономика. Теория денег и кредита: в 2-х т. М.: Юрайт, 2016. 269 с. (Т 1), 308 с. (Т 2).
12. Подцерковний О. П. Грошові зобов'язання учасників господарських відносин. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2006.
13. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV; зі змінами. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.12.2018).
14. Аванесян В. В. и др. Большая юридическая энциклопедия. М.: Эксмо, 2007. 688 с.
15. Дружинина Ю. Ф. О месте денег в системе гражданских прав. URL: http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/301/image/301_111-112.pdf (дата звернення: 10.12.2018).
16. Трофимов К. Т. Правовая природа денег. Очерк сравнительного правоведения // Ленинградский юридический журнал. 2007. № 2 (8). С. 130– 143.
17. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга пятая. Том 2. Договоры о банковском вкладе, банковском счете; банковские расчеты. Конкурс, договоры об играх и пари. М.: Статут. 2011. 623 с.
18. Олексіюк М., Прокоп'єв І. Кому належать гроші на вашому поточному рахунку? // Юридична газета, 21 березня 2017 р. № 13 (563). С. 14–15.
19. Ефимова Л. Правовые проблемы безналичных денег. URL: http://www.jursites.ru/efimova__pravovue_problemy_bez.html (дата звернення: 10.12.2018).
20. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 10.12.2018).
21. Стешенко А. КриптоГривна: миф или деньги будущего? URL: <http://today-news.com/publications/economic/KriptoGrivna-mif-ili-dengi-budushchego-83640.html> (дата звернення: 10.12.2018).
22. Постанова Вишого господарського суду України від 27 жовтня 2009 р. у справі № 34/6-56/36-09. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6510670> (дата звернення: 10.12.2018).

Chaplan S. Legal nature of money.

Background. *Money is one of the oldest institutions in civil law, and at the same time one of the most dynamic in the modern economy. Today we can say that the traditional concept of money is gradually changing. These changes require clarification of the legal nature of money, since the traditional approach no longer corresponds to the realities of modern money turnover.*

The analysis of recent researches and publications. *Many scientists devoted their work to the theoretical development of the nature of money. The mentioned problems are the subject of research by such contemporary scholars as Frederic S. Mishkin, Gregory Mankiw, N. Rozanov, O. Podtserkovny, and others. The aim of the article is to study the legal nature of money as objects of civil rights.*

Materials and methods. *The methodological basis for the study was, first of all, the comparative legal method and the method of historical analysis, in combination with other methods of scientific research (induction, deduction, abstraction, etc.).*

Results. *Proceeding from the features of money, it can be stated that the qualification of money as a very specific object of civil rights is quite reasonable.*

Conclusion. *The article raises issues of the legal nature of money and its' place in the system of civil rights objects. Absolutely different objects of civil rights can be used as money, which makes it possible to draw a conclusion about the different legal nature of money and those objects themselves when they are not used as money.*

Keywords: money; object of civil rights.